

Asiyabad Özbek Ağzıyla Birkaç Nasrettin Hoca Fıkrası

Mevlüt Gültekin*

Asiyabad Özbek Ağzıyla Birkaç Nasrettin Hoca Fıkrası

Bu çalışmada Özbek Türkçesinin İranlılaşmış ağızlarına giren, Kuzey Afganistan'ın Asiyabad beldesinde konuşulan Özbek Türkçesi ağzından kaydedilmiş 7 Nasrettin Hoca fıkrası çevriyazı alfabetiyle verilmektedir. Metinler Türkiye Türkçesine aktarılmış, ses ve şekil bilgisi özellikleri verilmiş ve çalışmanın sonuna, metinlerde geçen bütün kelimeleri, metinlerdeki anlamlarıyla gösteren bir indeks konulmuştur. İndekste alıntı kelimelerin kökenleri de verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Afganistan Özbek Türkçesi, Özbekçe, Türk Lehçeleri, ağızbilim, dilbilim

Few Nasraddin Khoca Jokes with Asiyabad Uzbek Dialect

This article consists of 7 transcribed texts of Nasreddin Hodsha's anecdotes, recorded in the dialect of the town Asiyabad, spoken in Northern-Afghanistan, which belongs to the Iranized dialects of Uzbek. The texts are translated into Turkish, phonological and morphological properties of the texts provided in the grammatical section. At the end of the work is placed a glossary containing all the words occurring in the texts, with the meaning in the context. The origins of foreign words are shown in the glossary, too.

Key Words: Afghano-uzbek, Uzbek, Turkic Languages, dialectology, linguistics

* Yard. Doç. Dr. Niğde Üniversitesi, Eğitim Fakültesi.
mevlutgultekin@yahoo.com

I. Giriş

Bu çalışmada Kuzey Afganistan'ın Seripul vilâyetine bağlı Asiyabad¹ beldesinde konuşulan Özbek Türkçesi ağızıyla anlatılmış 7 Nasrettin Hoca fıkrasının çevri-yazılı metni, Türkiye Türkçesine aktarımı, dil bilgisi özellikleri ve dizini verilmiştir. Bu çalışmaya esas teşkil eden ses kayıtları 1998'de, Türkiye'ye Afganistan'ın Asiyabad beldesinden yüksek öğrenim için gelen Fazileddin Vahidi (30 yaşında) ve M. Asif Yoldaş'tan (30 yaşında) Niğde'de, tarafımızdan yapılmıştır. Türk Dünyasında, Balkanlar'dan Doğu Türkistan'a, Volga kıyılarına kadar uzanan geniş bir coğrafyada tanınan Nasrettin Hoca, derlediğimiz metinlerde, Mulla Afandi, Mulla Nasraddin ya da Mulla adıyla geçmektedir. Kuzey Afganistan'da yaşayan Özbek Türklerinden, bizim bilgilerimize göre, Türkiye'de daha önce herhangi bir metin yayımlanmadığından, bu çalışma, Özbek Türkçesi ağız çalışmaları için faydalı olabilir düşüncesiyle hazırlanmıştır. 1, 2, 3, 4, 6 numaralı metinler M. Asif Yoldaş'tan 5 ve 7 numaralı metinlerse Fazileddin Vahidi'den derlenmiştir.

II. Metinler

Metin 1

1. bir ruz qışlaqke bir a:lim adam ba. 2. başka bir qışlaqqam Mulla Afandi degen bir adam ba. 3. a:lim munı eşitedi. 4. öziğe aytadi. Mulla Afandi qandağ bir adam, uñge ketip bir neççe sawal soray! 5. a:lim eşey'ge minedi. 6. xorcinige girtey meyva, anar, biyi, alma, nak aladi. 7. u Mulla afandini qışlağige baradi. 8. qaraydi ki qışlağdi kirişige bir âdam koş aydapti. 9. u adam Mulla Afandi, ama a:lim munı bilmeydi. 10. uñge soraydi: bu qışlaqqa bir Mulla Afandi degen bir adam bariken, unı oyi k'erge? 11. uñge bir neççe sawal soriyemen qanı bile mi, qandağ Mulla eken? 12. deykan aytadi: awal menge sor, sora men bilmesem Mulla Afandige sora! deydi. 13. a:lim qabul qıladı. 14. deykan deydi: bir şartım ba: her sawaldı qarşısige bir narse alamen senden. 15. sawallarini soramaqke başlaydı. 16. her sävalni soranige cewabni beredi, qarşısige bir meyve aladi. 17. axır çaqqâ bir sawal soraydi, ama a:limdi meyveleri xalas bobidi. 18. deykan soraydi: başka meyve yağ mi? 19. a:lim aytadi: yağ, xalas boldi. 20. deykan aytadi: undağ bose, cewablam xalas boldi. 21. âlim aytadi: bu qışlağdi bir deykani mundağ bolse, Mulla Afandisi qandağ eken? dep arqasige qaramey qışlağden ketedi. 22. bilmeydi ki Mulla Afandi bu deykandi ozi edi.

Metin 2

1. Mulla Nasraddin b'r ruz oyige xatunige aytıpti: bu axşam biran narse qıgın, beraber bolip yiyelliy. 2. har ruz men başka yerge yeymen, sen başka yerge

¹ Asiyabad'da yaşayan Özbek Türkleri ve dillerinin Özbek ağızları içindeki yeri hakkında bkz. Gültekin 2004: 1299-1300.

yeysen. 3. xatın aytıpti: nime qılay depti. 4. bir şulle qıgın depti yeri. 5. sâra aytadı xatunı: xa, men seŋge bir şulle qılıp qoyamen, sen ketip namaz mamazıñdı oqup ke! 6. xatını şulle qılıpti. 7. yeri kelipti, derbazeni ‘taqtaq’ qılıpti, xatını derbazeni açıpti. 8. yeri aytıpti: qıgen aşındı, ketir, nani yiyeyliy! 9. şulleni destarxange ketirip qoyıpti. 10. yeri yemaqqa başlapti. 11. xatını aytıpti: bismilla dep yegin! depti. 12. Mulla: bismilla desemem şu nandi yeymen, bismilla demesamam yeyman depti. 13. oşe sa:tke dervaze ‘taqtaq’ bolpti, Mullani qışqırıptıle. 14. xatunı aytıpti: senge aymadım mı, nandi bismilla dep yegin! qara, yendi ketesen yiyalmiysen. 15. Mulla maçıtket ketipti, yarım sa:tdan narı işını xalas qılıp qayıp kelipti. 16. destarxange oltırıp yene nandı yemaqqa başlapti. 17. xatını yene, bismilla dep yegin depti. 18. Mulla bismilla desemem yeymen, bismilla demesemem yeyman dep cawab beripti. 19. yene derbaze ‘taqtaq’ qılıpti, Mullani maçıttan qışqırıptıle. 20. Mulla ketipti, yarım sa:tdan narı yene kelipti. 21. Destarxange oltırıpti, nange başlıykenge yene derbaze taqıllapti. 22. xatını aytıpti: senge aymadım mı, bismilla dep yegin! qara, yene yiyalmiysen, ketesen. 23. bu defa Mullanı aççığı kelipti: ey, şuni bismilla desemem yemiymen, bismilla demesemem yemiymen dep türkılıp ketipti.

Metin 3

1. Mulla bir ruz xorcinini yitiredi, axtaradi, axtaradi tapalmaydı. 2. sâra çerçi qışqırıradi: çerçi: o: Mullani xorcinini har kim agen bose tez ketirip bersin! 3. bomase ozi bilgen dey qıladı. 4. xorcindi agen adam varxata bolıp xorcindi Mullage ketirip beredi. 5. sâra Mullage soradi: ozizdi bilgeniz qandağ narsa edi? aytasız mı? 6. Mulla, qandağ narsa bolıydı? xatını köyne bir şalı bar idi. 7. uni buz'p xorcin t'kiydım dep cawap beripti.

Metin 4

1. bir ruz Mulla atke minay depti, minamen depti, atke minmaxçın boladı. 2. atke xezleydi minalmeydi. xezleydi, minalmaydı. 3. xiyalige fikir qıladı: arqamdan adamlâ kelatıptı deydi. 4. şarmiden menge aymasın ki qara, kättä adâm bir atke minalmaydı. 5. ozi ozige aytadı. ey, hayf, cewanlıgım. cewanlıkke bir xezlesem atke minıydım deydi. 6. sâra a:ste arqasige qaraydı. qaraydı ki hiş kim yâğ. 7. hey, sen cewanlıqkem çennan ğar emas ediñ! deydi.

Metin 5

1. Mullani hamsayasi b'r kün eşey tilep kelipti. 2. sâre aytadı: eşey yağ deydi. 3. ʸeşeğın bâ. 4. Mulla yene yâğ deydi. 5. oşe sa:t boladı ki ʸeşeğı anraydı, anrıy biredi. 6. hamsayasi: qanı ʸeşeğım yağ debidiñ, ʸeşeğın anratıpdı deydi. 7. Mulla, yâğ, meni gepimge eşanesej mi, eşeydi gepige eşanesej mi?

Metin 6

1. bi ruz yene Mulla Afandi h msayasini oyiden bir qatta qazan ketiredi. 2. işini k oredi, işi xalas boladi. 3. qatta qazandi iŐige bir mayd  qazan qoy'p yeltip hamsayasige beredi. 4. n ma uÇın bu ikita dep soraydi. 5. Mulla Afandi: qazaniŐiz boŐaz eken bizleni oyibizge toŐdi, bu baÇesi deydi. 6. hemsayesi hiş narsa demey qazandi aladi. 7. birruz yene Afandini qatta qazanŐe işi t Őedi, hemsayesinen barıb aladı. 8. megem bu defa qazandi yeltip bermeydi. Bir roz, ikki roz, uŐ roz... 9. h msayesi qıŐqırıp keledi: oşe qatte qazandi b riŐ! 10. Afandi qazan yaŐ, oldi, deydi. 11. hemsaye qandaŐ oldi deydi. 12. Afandi: yene boŐaz eken, toŐalmey oldi deydi. 13. hemsaye: qandaŐ oledi, qazanem toŐa mi? deydi. 14. u ruz mayde baÇesi minen oyige yeltip berdim, soramadiŐ: qazanem toŐami? dep. 15. buruz qandaŐ soriysen toŐa mı dep ce'p beredi.

Metin 7

1. Mulla yene bir ruz maÇitke barıp vaz aytadı, cemaatti yıŐadi. 2. o cama:t, buruz silege bir narsa aytaman, bilesile mi? deydi. 3. harkim bilmeyimiz dep cevap beredi. 4. Mulla: ketiyle, sile hiş nerseni bilmeyisile. 5. yerte yene meŐitke keledi, cema:ti yıŐadi. 6. ey cama:t silege bir nerse aytamen, bilesile mi? deydi. 7. yene cama:t bilebiz, bilebiz dep qıŐqıradi. 8. Mulla, x , sile bilseyle meni aymaŐımge nime kerey b , gum bolıŐ, ketiyle deydi. 9. ertasi k ni cema:ti yıŐadi. 10. yene ay cama:t, silege bir nerse aytamen, bilesile mi? deydi. 11. bu depa cama:t tasmin aldil  ki yarımı bilebiz, yarımı bilmaybiz dep. 12. s ra bir taraptan bilebiz, başqa taraptan bilmeyimiz, bilmayimiz dep ses keledi. 13. Mulla aytadı: ha, yendi boldi deydi, bilgenleriz, bilmegenlerizge  rgetiŐ! dedi.

III. Türkiye Türkçesine Aktarmalar²: 1

1. Bir gün (bir) köyde bir alim adam var(dı). 2. Başka bir köyde de Mulla Efendi (Nasrettin Hoca) denen bir adam var (dı). 3. Alim bunu iŐitti. 4. kendi kendine der: Molla Efendi nasıl bir adam? Ona gidip birkaÇ soru sorayım. 5. Adam eŐeŐine biner. 6. Heybesine biraz meyve, nar, ayva, elma, armut alır. 7. O Molla Efendinin köyüne varır 8 bakar ki köyün giriŐinde bir adam çift sürüyor. 9. O adam Molla Efendi ama alim bunu bilmiyor. 10. ona sorar: Bu köyde bir Molla Efendi denen adam varmıŐ, onun evi nerede? 11. Ona birkaÇ soru soracaŐım, acaba bilecek mi, nasıl Molla imiş? 12. Çiftçi der:  nce bana sor, sora men bilmesem, Molla EfendiŐe sor! 13. Alim kabul eder 14. Çiftçi demiş: bir Şartım var: her soru karŐılıŐında bir Şey alırım senden. 15. Sorularımı sormaya başlar. 16. Her soruyu sorduŐunda cevabını verir, karŐılıŐında bir meyve alır 17. Son anda (olarak) bir

² Türkçeye aktarmalarda () tarafımızdan yapılan il veler iÇin kullanılmıştır.

soru sorar, ama alimin meyveleri bitmişti. 18. Çiftçi sorar: Başka meyve yok mu? 19. Alim söyler: yok, bitti. 20. Çiftçi der: Öyleyse cevaplar da bitti. 21. Alim der: Bu köyün bir çiftçisi böyleyse, Molla Efendisi nasıl olur deyip arkasına bakmadan köyden gider. 22. bilmez ki Molla Efendi bu çiftçinin (bizzat) kendisi idi.

Metin 2

1. Molla Nasrettin bir gün evinde hanımına söylemiş: Bu akşam bir şey yap, birlikte yiyelim. 2. Her gün ben başka yerde yiyorum, sen başka yerde yiyorsun. 3. Hanımı söylemiş: Ne yapayım, demiş. 4. Bir şulle yap, demiş kocası. 5. Sonra söyler hanımı: Peki, ben sana bir şulle³ yapayım, sen gidip namazını mamazını kıl gel! 6. Hanımı şulle pişirmiş 7. Kocası gelmiş, kapıyı çalmış, hanımı kapıyı açmış. 8. Kocası söylemiş: Yaptığım yemeği getir, ekmeği yiyelim. 9. şulleyi getirip sofraya koymuş. 10. Kocası yemeye başlamış. 11. Hanımı söylemiş: bismillah deyip ye, demiş. 12. Molla: bismillah desem de bu yemeği yiyeceğim, bismillah demesem de yiyeceğim demiş. 13. O anda kapı çalmış, Molla'yı çağırmışlar. 14. Hanımı demiş: Sana demedim mi, yemeği bismillah deyip ye! Bak, şimdi gidiyorsun, yiyemeyeceksin. 15. Mulla camiye gitmiş, yarım saat sonra işini bitirip dönüp gelmiş. 16. Sofraya oturup yine yemeği yemeye başlamış. 17. Hanımı yine bismillah deyip ye, demiş. 18. Molla: Bismillah desem de yiyeceğim, bismillah demesem de yiyeceğim diye cevap vermiş. 19. Yine kapı çalınmış, Molla'yı camiden çağırmışlar. 20. Molla gitmiş, yarım saat sonra geri gelmiş. 21. Sofraya oturmuş, yemeğe başlarken yine kapı çalınmış. 22. Hanımı söylemiş: Sana demedim mi, bismillah deyip ye! Bak, yine yiyemeyeceksin, gidiyorsun. 23. Bu defa Molla sinirlenmiş: Hey, bunu bismillah desem de yemeyeceğim, demesem de yemeyeceğim, deyip kalkıp gitmiş.

Metin 3

1. Molla bir gün heybesine kaybeder, arar, arar, bulamaz. 2. Sonra tellala bağırır. Tellal: Ey (ahali), Mollanın heybesini her kim almışsa tez getirip versin! 3. Yoksa kendi bildiği gibi yapacak. 4. Heybeyi alan adam telaşlanıp heybeyi Molla'ya getirip verir. 5. Sonra Molla'ya sorar: Kendinizin bildiği nasıl bir şey idi, söyler misiniz! 6. Molla, nasıl şey olacak? Hanımın eski bir şalı var idi. 7. Onu bozup heybe dikecektim diye cevap vermiş.

Metin 4

1. Bir gün Molla, ata bineyim, demiş, binerim demiş, ata binecek olur. 2. Ata sıçrar, binemez. Sıçrar, binemez. 3. İçinden (şöyle) düşünür: arkamdaki adamlar geliyor, der. 4. Utancından, bana demesin(ler) ki bak, koca adam, bir ata binemiyor. 5. kendi kendisine der: Ah, yazık, (nerede) gençliğim. Gençlikte bir zıplarsam, ata

³ Bir tür yemek.

binerdim der. 6. Sonra yavaşça arkasına bakar. Bakar ki hiç kimse yok. 7. Hey, sen gençliğinde de bir işe yaramazdın, der.

Metin 5

1. Molla'nın komşusu bir gün eşek istemeye gelmiş. 2. Bunun üzerine (Molla): Eşek yok, der. 3. Eşeğin var. 4. Molla yine yok der. 5. O anda olur ki eşiği anırır, anırmaya başlar. 6. Komşusu: hani eşiğim yok, demiştin, eşiğin anırıyor, der. 7. Molla, yok (der). Benim sözüme mi, (yoksa) eşiğin sözüne mi inanacaksın?

Metin 6

1. Bir gün yine Molla Efendi Komşusunun evinden bir büyük kazan getirir. 2. işini görür, işi biter. 3. Büyük kazanın içine küçük kazan koyup götürüp komşusuna verir. 4. Niçin bu iki tane diye sorar. 5. Molla Efendi: Kazanınız hamile imiş, bizim evde doğurdu, bu yavrusu der. 6. Komşusu hiçbir şey demeden kazanı alır. 7. Bir gün yine Efendi'nin büyük kazana işi düşer, komşusundan gidip alır. 8. Ama (meğer) bu defa kazanı götürüp vermez. Bir gün, iki gün, üç gün ... 9. Komşusu bağırarak gelir. O büyük kazanı verin! 10. Efendi: Kazan yok, öldü, der. 11. Komşusu: nasıl öldü, der. 12. Efendi: Yine hamile imiş, doğuramayıp öldü, der. 13. Komşu: Nasıl ölür, kazan doğurur mu? der. 14. O gün küçük yavrusu ile evine getirip verdim, sormadın, kazan da doğurur mu ? diye. 15. Bu gün nasıl sorarsın, doğurur mu diyerek cevap verir.

Metin 7

1. Molla yine bir gün camiye gidip vaaz verir, cemaati toplar. 2. Ey cemaat, bugün sizlere bir şey söyleyeceğim, biliyor musunuz? der. 3. Herkes, bilmiyoruz diye cevap verir. 4. Molla: Gidin, sizler hiçbir şey bilmiyorsunuz. 5. Ertesi gün yine camiye gelir, cemaati toplar. 6. Ey cemaat, sizlere bir şey söyleyeceğim, biliyor musunuz? der. 7. Yine cemaat, biliyoruz, biliyoruz diye bağırır. 8. Molla, ha, sizler bilseniz benim söylememe ne gerek var, yok olun, gidin, der. 9. Ertesi gün cemaati toplar. 10. Yine, ey cemaat, sizlere bir şey söyleyeceğim, biliyor musunuz? der 11. Bu defa cemaat, karar alır ki, yarısı biliyoruz, yarısı bilmiyoruz, desin. 12. Bunun üzerine bir taraftan biliyoruz, başka taraftan bilmiyoruz, bilmiyoruz, diye ses gelir. 13. Molla söyler: Ha, şimdi oldu der, bilenleriniz, bilmeyenlerinize öğret(s)in, dedi.

IV. Ses Bilgisi

1. Ünlüler

Metinlerde rastladığımız, aşağıdaki ünlüler Türkiye Türkçesi yazı dilinde kullanılmaz:

ú: ü'den kalınlaşmış, u-ü arası söylenen dar, yuvarlak ünlü: *k ú ni* VII.9

é: e-i arası söylenen kapalı e ünlüsü: *dégen* I.2, *néma uçın* 'niçin' VI.4

â: yuvarlaklaşmış, kalın, yarı uzun, geniş a ünlüsü: *âlim* I.20

ä: e-a arası söylenen, geniş, düz, yarı kalın ünlü: *kättä* IV.4

1.2. Ünlü Uyumu: Asiyabad ağzında ünlü uyumu büyük oranda bozulmuştur:

qışlaqke I.1, *a:lim*, I.1, *cema:t* VII.9, *narse* I.14, *bolse*, I.21, *ertasi kuni* VII.9

1.3. Korunan Ünlüler

alma I.6 < OT *alma* (DLT:21), *buz'p* III.7 < ET *buz-* (Caferoğlu 1968:56)

1.4. Zayıf Ünlüler

i: *eşey'ge* 'eşeğine' I.5

ı: *k'erge* 'nerede' I.10, *b'r* < *bir* II.1, *buz'p* 'bozup' III.7, *t'kiydim* 'dikecektim' III.7

1.5. Ünlü Değişmeleri

o>u: *ol* > *u* I.7

o > a, â: *yâğ mi?* 'yok mu?' I.18, *yâğ* 'yok' I.19

ö>o: *özi* > *ozi* I.22, *öldi* > *oldi* VI.10

u>ı: *xatun* > *xatın* II.5

1.6. Ünlü Nöbetleşmesi

u ~ o: *ruz* VI.1 ~ *roz* VI.6

ä ~ a ~ e *hämsaya* VI.8 ~ *hamsaye* VI.9 ~ *hemsaye* VI.11,

qättä ~ *qatte* VI.9

1.7. Ünlü Düşmesi

-ı- > -0-: *taqtaq bolpti* (< *bolıptı*) II.13,

-i- > -0-: *Mullani xorcinni* < *xorcinini* III.2 'Molla'nın heybesini'

2. Ünsüzler

Metinlerde rastladığımız , aşağıdaki ünsüzler Türkiye Türkçesi yazı dilinde kullanılmaz:

q: sedasız, kapanmalı, arka damak ünsüzü: *qandağ* II.21, *başqa* I.2, *qışlaq* I.1

x: sedasız, sızıcı, gırtlak ünsüzü: *axır* I:17, *xalas* I.19

ŋ: sedalı, kapanmalı, burun ünsüzü: *eşanesen mi?* V.7, *berij* V.10.

w: sedalı, sızıcı, çift dudak ünsüzü: *sawal* I.5, *cewabni* I.16

2.1. Ünsüz Değişmeleri

b-> m-: *mını* I.3 < *bını*, *binedi* > *minedi* I.5, *ben* > *men* I.12 (b-> m- için bkz. Volkan 2000:22).

-k> -y: Diğer Özbek ağızlarında da görülen son seste -k > -y değişmesi (Reşetov vd.:1962:164) metinlerimizde şu iki kelimedede görülür: *eşek* > *eşey* I.5, *kerek* > *kerey* VII.8.

-h- > -y-: *dehkan* (F) > *deykan* I.4

-q-> -x-: *aqşam* > *axşam* II.1

f > p: *defa* > *dapa* VII.12, *taraf* > *tarap*

-ŋ- > -y-: *bilseyle* 'bilmeniz' < *bilseŋler* VII.8

2.2. Ünsüz Nöbetleşmesi

p ~ f: *depa* VII.2 ~ *defa* II.23

2.3. Korunan Ünsüzler

oltrip 'oturup' II.16 kelimesinde *l* ünsüzü korunmuştur.

2.4. Ünsüz Yer Değişmesi

-gr- > -rg-: *ögreŋ* > *örgeŋ* VII. 13

2.5. Ünsüz Türemesi

-0- > -v-: *sual* (A) > *saval* I.4

0- > y-: *eri* > *yeri* 'eşi, kocası' II.4, *endi* > *yendi* 'şimdi' II.14, VII.13, *eşek* > *eşeg* V.3,5, *elip* > *yelip* VI.3, *erte* > *yerte* 'ertesi gün' VII.5

2.6. Ünsüz Düşmesi

-h> -0: *bismillah* (A) > *bismilla* II.2

-l- > -0-: *bolse* > *bose* I.20, *qilgen* > *qigen* II.8, *keltir* > *ketir* II. 8

-n- > -0-: *sonra* > *sora* I.12

-r > -0: *bar* > *ba* I.2,1; *adamlä* IV.3

2.7. Ünsüz İkilenmesi

-ç- > çç: *bir neççe* I.4

-k-> -kk-: *ikki* VI.8

3. Hece Düşmesi

qışlaqqam < *qışlaqqa ham* I.2, *xalas bobidi* < *bolip idi* I.17, *a:ste* < F. *ahes-*
te IV 6, *megem* < *meger hem* VI. 8, *ce^ap* < A. *cevap* VI.15

V. Şekil Bilgisi

1. Çokluk Eki

+lar: *sawallarini* I.15

+la: *cevaplam* 'cevaplar da' I.20

+lä: *adamlä* IV.3

+ler: *mevveleri* I.18

+le: *bizleni* VI.5

2. İyelik Ekleri

Teklik 1. kişi:+im: *cevanligim* IV.5, *ʔeşegim* V.6, *gepim* ‘sözüm’ V.6

2. kişi:+ıñ,+ıñ: *ʔeşegıñ* ‘eşegin’ V.6, *aşmıdı ketir!* II.8

3. kişi: +(s)i: *eşeyge* I.5, *xorcınige* I.5, *xatunige* II.5, *hamsayasi* V.1,

Bir örnekte ise iyelik eki düşmüştür: *Mullani xorcinni* III.2

Çokluk 1. kişi: +ibiz: *oyibiz*

2. kişi: +iz: *bilgenleriz* ‘bilenleriniz’ VII.13, *bilmegenlerizge* ‘bilmeyenleriniz’ VII.13

3. kişi:– (metinlerde örneği yok).

3. Hal Ekleri

1. Yönelme/Bulunma

+qa: *qışlaqqa* ‘köyde’ I.10,

Zaman: *oşe sa:tke* ‘o anda’ II.13 , *cevanlikke* VI.5

+ge: *yerge* ‘yerde’ II.1, *xatunige* II.1, *nange* ‘yemeğe’ II.20, *cerçige qışqırtıradı* ‘Tellala ilan ettirmiş’ III.2

+ke: *maçitke* ‘camiye, meşçite’ II.5, *atke* IV.4

2. Ayrılma

+dan: *arqamdan* IV.3

+den: *qışlağden* I.22, *şarmiden* IV.4

+ten: *maçitten* II.19

+nen: *hemsayesinen* ‘komşusundan’ VI.6

3. İlgi

+nı: *Mullanı aççığı* ‘Mollanın öfkesi’ II.23, *unu oyi* ‘onun evi’ I.10

+ni: *həmsayesini oyi* ‘komşusunun evi’ VI.1

+di: *savaldi qarşısige* ‘sualin karşılığında’ I.14, *qışlağdi deykanı* ‘köyün çiftçisi’ I.21, *xatındı şali* ‘hanımın şalı’ III.6

4. Yükleme

Yükleme (akuzatif) eki, şekilce ilgi ekinde ayrılmaz. Ekin kullanıldığı bağlam (kontext) ekin ilgi eki mi yoksa, yükleme eki mi olup olmadığını ayırmada önemlidir:

+ni: *savalni soragenige* ‘soruyu sorduğunda’ I.16, *derbazeni* ‘kapıyı’ II.7, *Mullani* II.13.

+di: *nandi* ‘ekmeği, yemeği’ II.14, *qazandi* ‘kazanı’ VI.6.

+ti: *cemaatti* ‘cemaati’ VII.7.

V. 4. Fiiller

1. Şekil ve Zaman Ekleri

1.1. Şimdiki/Gelecek Zaman⁴

4. 1. -A/-y + -men, -sen vb.

Teklik 1. kişi: *soriymen* ‘soracağım’ I.10, *yeymen* II.2, *yeyman* II.12, *alamen* I.4, *yemiymen* ‘yemeyeceğim’, II.33, *minamen* ‘binirim, bineceğim’ IV.1, *aytamen* ‘söyleyeceğim’ VII.2

Teklik 2. kişi. *yeysen* ‘yiyorsun’ II.2, *ketesen* ‘gideceksin’ II.14, 22, *yiyal-miysen* II.4, *eşanesen mi?* V.7, *soriysen* VI.15.

Teklik 3. kişi:

-adi: *aytadi* ‘der’ I.4,12, *minedi* ‘biner’ I.5, *baradi* I.6

-ydi: *qaraydi* ‘bakar’ I.8, *soraydi* I.10, *deydi* I.12, *boliydi* III.6, *minalmeydi* IV.2

Soru: *qanı bile mi?* ‘acaba bilecek mi?’ I.11, *toğami* VI.13.

Olumsuz: *bilmeydi* I.22, *bermeydi* VI.8, *tapalmaydi* III.1, *minalmaydi* IV.4

Çokluk 1. kişi: *bilmeymiz* VII.3, *bilebiz* VII.7, *bilmaybiz* VII.11

Çokluk 2. kişi: *aytasiz mi* ‘söyler misiniz?’ III.5, *bilesile mi?* ‘Biliyor musunuz VII.2, *bilmeybile* VII.4.

-edi: Geçmiş zaman ifadesi için de kullanılır: *eşitedi* ‘iştir, işmiş’ I.34.2 – **atıp**: Kesin/odaklı şimdiki zaman: *arqamdan adamlä kelatıpti* ‘Arkamdan adamlar geliyor’ IV.3; *eşeğin anıratıpti* ‘Eşeğin anırıyor’ V.6

1.2. İstek/Niyet

-maxçin bol-: *-maq* mastar ekine *+çi* fail ekinin (nomen actoris) gelmesiyle oluşan bu birleşik ek *-n* unsuruyla genişleyerek *bol-* yardımcı fiili ile birleşip istek/niyet ifade eden fiil şekli oluşturur: *atke minmaxçin boladi* ‘ata binmeye niyetlenir, ata binecek olur’ IV.1

1.3. Görülen Geçmiş Zaman

Teklik 1. kişi: *aymadım mı?*, II.14, *tıkiydim* ‘dikecektim’ III.7, *miniydim* ‘binerdim’ IV.5

⁴ Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Gültekin 2004.

Teklik 2. kişi: *soramadiñ* VI.14.

Teklik 3. kişi: *xalas boldi* I.19, *ozi edi* ‘kendisiydi’ I.22, *toğdi* VI.5

Çokluk 3. kişi: *tasmim aldilä* VII.2

1.4. Öğrenilen Geçmiş Zaman

1.4.1. **-ken:** *bar iken* I.10, *qandağ eken?* I.21.

1.4.2. **-(Dp):** *koş aydapti* ‘Çift sürüyor’ I.8, *xalas bobidi* ‘Bitmiş, sona ermiş’ I.17, *aytıpti* ‘söylemiş’, *depti* II.3, *kelipti* II.7, *qılıpti* II.7, *başlapti*, *qışqırıptile* ‘çağırılmışlar’ II.13.

1.5. Emir Kipi

Teklik 1. kişi: *-y:* *soray* ‘sorayım’ I.4, *qılay* II.3.

Emir eki *de-* fiiliyle kullanıldığında istek bildirir: *minay depti* ‘bineyim demiş’ IV.1

Teklik 2. kişi: *-:* *qara!* II.13

:-gin: *qıgin* II.1; *yegin* II.11

Teklik 3. kişi: *-sin, -sin:* *aymasın* IV.4, *bersin* III.2

Çokluk 1. kişi: *-eyliy, elli:* *yiyeyley* ‘yiyelim’ II.2, *yiyeyley* II.2

Çokluk 2. kişi: *-iñ, -iyle:* *berin* VI.9, *gum bolin* VIII.8, *ketiyle* ‘gidiniz’ VII.4, 8; *örgetin* VII.13.

Çokluk 3. kişi: *-* (metinlerde örneği yok).

1.6. **Şart Kipi:** *desemem* II.12, *demesamam* II.23, *demesemem* ‘demesem de’ IV.5, *bomase* ‘yoksa’

III.3, Çokluk 2. kişi: *bilseyle* ‘bilmeniz’ VII.8

2. İsim-Fiiller

+**maq:** *soramaqka* ‘sormaya’ I.15

+ **mağ:** *yemağqa* II.6, *meni aymağımge* VIII.8

3. Zarf-Fiiller

-(Dp): Ünlüyle biten fiillere doğrudan eklenir: *dep* I.21.

Ünsüzle biten fiillere *-ip/-ip* şeklinde eklenir: *ketirip qoyıpti* II.9.

Kapalı son hecede, ek ünlüsü zayıf telaffuz edilir: *qoy'p* VI.3.

-(Ip) zarf-fiili bağlama yanında, amaç da gösterir: *eşey tilep gelipti* ‘Eşek istemeye gelmiş.’

-(Ip) zarf-fiilinin ünsüzü iki ünlü arasında sedalılaştır ve *b* olur: *barıb aladı* V.7.

dep (< *de-p*), Türkiye Türkçesindeki *diye* örneğinde olduğu gibi, kalıplaşarak edata dönüşmüştür: *tuğami dep* ‘Doğurur mu diye’ VI.14.

-mey: *-(I)p* zarf-fiil ekinin olumsuzu olarak görev yapar: *arqasige qaramey* ‘ardına bakmadan’ I.21, *demey* ‘demeden’ VI.6, *toğalmey* ‘doğuramayıp’ VI.12.

4. Sıfat-füiller

-gen⁵: *-gen* eki edilgenlik eki almaksızın edilgen anlam da taşıyabilir: *Mulla Afandi degen bir adam* ‘Mulla Efendi denen/denilen bir adam’ I.2, *qıgen aşınđı ketir!* II.8 ‘Yaptığın yemeği getir’, *ozizdi bilgeniz* ‘kendi bildiğiniz’ III.5

-gen bo-: *har kim agen bose* III:2

-genige: *soragenige* ‘sorduğunda’ I.16

-gen dey: *ozi bilgen dey* ‘kendi bildiđi gibi’, *bilgenleriz, bilmegenlerizge örgetiň!* ‘bilenleriniz, bilmeyenlerinize öğret(s)in!’

-ykenge: *nange başlykenge* ‘yemeğe başlarken’ II.21

5. Birleşik Füiller

5.1. İsim + Yardımcı Fiil

koş ayda- ‘çift sürmek’ I.8; *qabul qıl-* ‘kabul etmek’; *xalas bo-* ‘bitmek’ I.17, *xalas qıl-* ‘bitirmek’ II.15, *namaz oqu-* ‘namaz kılmak’; *taqtaq qıl-* ‘kapıyı çalmak’ II.7; *taqtaq bol-* ‘kapı çalınmak’; *cawap ber-* II.18, *aççığı kel-* ‘sinirlenmek, öfkelenmek’; *varhata bol-* ‘endişeye kapılmak, korkmak’; *fikir qıl-* ‘düşünmek’; *vaz ayt-* ‘vaaz vermek’, *tasmim al-* ‘kesin karar vermek’.

5.2. Fiil + Yardımcı Fiil

başla-: *soramaqke başlaydi* I.5.

qoy-: *qılıp qoyamen* ‘pişireceğim’ II.5

bir-: *yeşegi anrıy biredi* ‘eşegi anırmaya başlar’ V.5

de-: istek bildirir: *Mulla atke minay depti* ‘Molla ata binmek istemiş’ IV.1 (*de-* fiilinin istek anlamında kullanımı için bkz. Gabain & 365 [s. 128]; Kononov & 361 [s. 281-282]).

V.5. Zamir Çekimi

1. Şahıs Zamirleri: Teklik 1.kişi: *men* I.12, *menge* ‘bana’ I.12, *meni gepim* ‘benim sözüm’; teklik 2. kişi: *senden* I.4, *senge* II.5, 15.; Çokluk 1. kişi: *bizleni oyibizge* ‘bizlerin evinde’ (Tamlayan ilgi eki (+ni) aldığı halde tamlanan, teklik 3. kişi iyelik eki yerine, çokluk 1.kişi iyelik ekini (+ibiz) almıştır.) VI.5; Çokluk 2. kişi: *sile* VII.4, *silege* ‘sizlere’ VII.2.

2. İşaret Zamirleri

şuni II.23

⁵ Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Gültekin 2002.

3. Dönüştürme Zamiri

ozige VI.5

V.6. Son Çekim Edatı

sarı ‘-e doğru’: *yarım sa:tdan narı* ‘yarım saat sonra’ II.15**dey** ‘gibi’: *ozı bilgen dey* ‘ III.3 (Kononov & 367 (s. 285).**minen** ‘ile’: *mayde baçesi minen* ‘küçük çocuğu ile’ IV.14.

V. İsim Füllü (i-/e-)

’eşeğim yağ debidiñ ‘Eşeğim yok, demiştin’ V.6, *Mulla Afandi bu deykandi ozi edi*. I.22**Olumsuz:** *çennan ğar emas ediñ* ‘işe yarar bir şey değildin’ IV.7; *boğaz e-ken* ‘hamileymiş’ VI.5

VI. Dizin

a:lim (A): bilgin, alim I.1, I.13, I.19, I.3,

I.5, I.9

a.di I.17

a:ste (F): yavaşıca IV.6**aççığ:** öfke

a.-i II.23

aç-: açmak

a.-ıptı II.7

adam (A): adam, insan I.1, I.10, I.2, I.4,

I.9, III.4

a.-lä IV.3

âdam bkz. adam I.8**adâm** bkz. adam IV.4**Afandi** (Y): Efendi I.10, I.2, I.22, I.4, I.9,

VI.1, VI.10, VI.12, VI.5

A.-ge I.12; A.-ni I.7, VI.7; A.-si I.2

a- bkz. al-

a.-gen III.2, III.4

al-: almak

a.-adı VI.7; a.-adi I.6, I.16, VI.6; a.-

amen I.14; a.-dilâ VII.11

âlim bkz. a:lim I.21**alma:** elma I.6**ama** (F): ama I.17, I.9, I.6**ağra-:** anırmak

a.-tipdi V.6; a.-ydi V.5

ağrı- bkz. ağra-

a.-y biredi V.5

arqa: arka

a.-mdan IV.3; a.-sige I.21, IV.6

aş: aş, yemek

a.-ıjdi II.8

at: at (hayvan)

a.-ke IV.1, IV.2, IV.4, IV.5

awal (A): önce, evvel I.12**axır** (A): son I.17**axşam:** akşam II.1**axtar-:** aramak

a.-adi III.1, III.1

ay: ey VII.10**ayda-:** çift sürmek

a.-ptı I.8

ay-: bkz. ayt-

a.-madım II.14, II.22; a.-mağımge

VII.8; a.-masın IV.4

ayt-: demek, söylemek

a.-adı II.5, VII.1; a.-adi I.12, I.19, I.20,

I.21, I.4, V.5, V.2, VII.13; a.aman VII.2;

a.-amen VII.10, VII.6; a.-asiz III.5; a.-ıptı

II.1, II.11, II.14, II.22, II.3, II.8

ba: bkz. bar I.1, I.2**bâ:** bkz. bar V.3, VII.8**baçe** yavru, çocuk

b.-si VI.14, VI.5

bar: var III:6

b.-iken I.10

- bar-:** gitmek, varmak
b.-adi I.7; b.-ıb VI.7, VII.1
- başla-:** başlamak
b.-pti II.10, II.16; b.-ydi I.15
- başlı-:** bkz. başla-
b.-ykenge II.21
- başqa:** başka I.18, I.2, II:2, II:2, VII.12
- berabar (F):** birlikte, beraber II.1
- ber-:** vermek
b.-dim VI.14; b.-edi I.16, III.4, VI.15, VI.3, VII.3; b.-ipti II.18, III.7; b.-meydi VI.8
- bêr-:** bkz. ber-
b.-iñ VI.9
- b'r:** bkz. bir II.1, V 1
- bil-:** bilmek
b.-e I.11; b.-ebiz VII.11, VII.12, VII.7, VII.7 b.-esile VII.10, VII.2, VII.6; b.-gen III.3; b.-geniz III.5; b.-genleriz VII.13; b.-maybiz VII.11, VII.12; b.-megenlerizge VII.13; b.-mesem I.12; b.-meydi I.22, I.9; b.-meymiz VII.12, VII.3; b.-meysile VII.4; b.-seyle VII.8
- bir :** bir I.1, I.1, I.10, I.10, I.11, I.14, I.14, I.16, I.17, I.2, I.2, I.21, I.4, I.4, I.8, II.4, II.5, III.1, III:6, IV.4, IV.5 VI.1, VI.8, VI.3, VI.7, VII.1, VII.10, VII.12, VII.2, VII.6
- bir-:** Asıl fiilin birden bire başladığını gösteren tasvir fiili V.6
- biran:** herhangi bir II.1
- bismilla (A):** bismillah II.11, II.12, II.12, II.14, II.17, II.18, II.18, II.22, II.23
- biyi:** ayva I.6
- biz:** biz
b.-leni VI.5
- boğaz:** hamile VI.12, VI.5
- bol-:** olmak
b.-adi IV.1, V.5; b.-di VII.13; b.-iñ VII.8; b.-ip II.1, III.4; b.-iydi III.6; b.-se I.21
- bo-** bkz. bol-
b.-se I.20, III.2; b.-mase 'yoksa' III.3
- bu:** bu I.10, I.21, I.22, II.1, II.23, VI.4, VI.5, VI.8, VII.11
- bu ruz:** bu gün VI.15, VII.2
- buz-:** bozmak
b.-¹p III.7
- cama:t (A):** cemaat VII.2, VII.7
- cawab (A)** cevap II.18, III.7
- ce^ap** bkz. Cawap VI.15
- cema:t** bkz. cama:t VII.6, VII.10, VII.11
c.-ti VII.5, VII.9, VII.1
- cerçi:** tellal
c.-ge III.2
- cewap (A):** cevap VII.3
c.-lam I.20; c.-ni I.16
- cewanlıq (F+T):** gençlik
c.- kem IV.7
- cewanlıg:** bkz. cewanlıq
c.-im IV.5
- cewanlık** bkz. cewanlıq
c.-ke IV.5
- çaq:** an, zaman, çağ
ç.-qe I.17
- çennan:** işe yarar (şey) IV.7
- çerçi:** bkz. cerçi III.2
- de-:** demek
d.-bidij V.6; d.-di VII.13; d.-gen 'denen' I.10, I.2; d.-mesamam II.12, II.18; d.-mesemem II.23; d.-mey VI.6; d.-p I.21, II.11, II.14, II.17, II.18, II.22, II.23, III.7, VI.14, VI.15, VI.4, VII.11, VII.12, VII.3, VII.7; d.-pti II.11, II.12, II.17, II.3, II.4, IV.1, IV.1; d.-semem II.12, II.18, II.23; d.-ydi I.12, I.14, IV.3, IV.5, IV.7, V.2, V.4, V.6, VI.10, VI.11 VI.12, VI.13, VI.5, VII.10, VII.13, VII.2, VII.6, VII.8
- defa (A):** defa, kez II.23, VI.8
- depa** bkz. Defa VII.11
- derbaze (F)** kapı II.19, II.21
d.-ni II.7, II.7
- dervaze** bkz derbaze II.13
- destarxan (F):** sofra
d.-ge II.9, II.16, II.21
- dey:** gibi III.3
- deykan (F):** çiftçi I.12, I.14, I.18, I.20,
d.-di I.22; d.-ı I.21
- e-:** imek, olmak
e.-di I.22, III.5; e.-diñ IV.7; e.-ken I.11, I.21, VI.12, VI.5; e.mas IV.7
- emas:** değil IV.7
- ertasi:** ertesi gün VII.9
- eşan-:** inanmak
e.-eseñ V.7

- eşey** eşek V.1, V.2
e.-di V.7; e.-'ge I.5
- eşit-**: işitmek
e.-edi I.3
- ey**: ey II.23, IV.5, II.6
- fikir** (A): fikir, düşünce IV.3
- gep** (F): sözüne
g.-ige V.7; g.-imge V.7
- girtey**: biraz I.6
- gum** (F): kayıp, yitik VII.8
- ğar** (A): mağara, in
- çennan ğar** 'işe yarar şey' IV.7
- ha**: ha VII.13
- hamsaya** (F): komşu
h.-si V.1, V.6; h.-sige VI.3
- hāmsaya**: bkz. hamsaye
h.-sini VI.1; h.-si VI.9
- har** (F): her II:2, III.2
- harkim** (F + T): her kim VII.3
- hayf** (A): yazık, yazık ki IV.5
- hemsaye**: bkz. hamsaye VI.11, VI.13
h.-si VI.6; h.-sinen VI.7
- her**: bkz. har I.14, I.16
- hey**: hey IV.7
- hiş** (F): hiç IV.6, VI.6, VII.4,
- iç**: iç
i.-ige VI.3
- i-**: bkz. e-
i.-di III.6
- ikita**: iki tane VI.4
- ikki**: iki VI.8
- iş**: iş VI.2, VI.7
i.-ini II.15, VI.2
- kāttā**: koca IV.4 (krş. qatta)
- ke-**: bkz. kel II.5
- kel-**: gelmek
k.-atıptı IV.3; k.-edi VI.9, VII.12, VII.5;
k.-ipti II.15, II.20, II.23, II.7, V.1
- kerey**: gerek VII.8
- ket-**: gitmek
k.-edi I.21; k.-esen II.14, II.22; k.-tip
I.4, II.5; k.-ipti II.15, II.20, II.23; k.-iyle
VII.4, VII.8
- ketir-**: getirmek II.8
- k.-edi VI.1; k.-ip II.9, III.4; k.-ip
bersin III.2
- k'erge**: nerede I.10
- ki** (F): ki I.22, I.8, IV.4, IV.6, V.5, VII.11
- kim**: kim III.2, IV.6
- kiriş**: giriş
k.-ige I.8
- koş**: çift
koş ayda-: çift sürmek I.8
- kör-**: görmek
k.-edi VI.2
- köyne** (F): eski III.6
- kún**: bkz. kün VII.9
- kün**: gün V.1
- qabul** (A): kabul I.13
- qandağ**: nasıl I.11, I.21, I.4, III.5, III:6,
VI.11, VI.13, VI.15
- qanı**: acaba I.11
- qani**: hani V.6
- qara-**: bakmak II.14, II.22, IV.4
q.-mey I.21; q.-ydi IV.6, I.8, IV.6
- qarşı**: karşı
q.-sige I.14, I.16
- qatta**: büyük VI.1, VI.3, VI.7, VI.9
- qayt-**: geri dönmek
q.-ıp II.15
- qazan**: kazan VI.1, VI.10, VI.3
q.-di VI.3, VI.6, VI.8, VI.9; q.-em
VI.13, VI.14; q.-injiz VI.5
- qazaq**: bkz. qazan
q.-ge VI.7
- qı-**: bkz. qıl-
q.-gen II.8; q.-gin II.1, II.4
- qıl-**: yapmak, kılmak; pişirmek
q.-adi I.13, III.3, IV.3; q.-ay II.3; q.-ıp
II.5; q.-ipti II.19, II.6, II.7
- qışlağ** bkz. qışlaq
q.-den I.21; q.-di I.21, I.8; q.-ige I.7
- qışlaq**: köy
q.-kam I.2; q.-ke I.1; q.-qa I.10
- qışqır-**: çağırmak, seslenmek, bağırmak
q.-adi VII.7; q.-ıp VI.9; q.-iptile II.13, II.19
- qışqırtır-**: ilan ettirmek
q.-adi III.2

- qoy-**: koymak
q.-amen II.5; q.-¹p VI.3; q.-ipti II.9
- maçit** (A): cami, meşcit
m.-ke II.15, VII.1; m.-ten II.19
- mamaz**: bkz. namaz
m.-inçdi II.5
- maydâ**: bkz. mayde VI.3
- mayde**: küçük VI.14
- meçit**: bkz. Maçit
m.-ke VII.5
- megem** (< F. meger hem): ama VI.8
- men**: ben I.12, II.5, II:2,
m.-ge I.12, IV.4; m.i V.7, VII.8
- meyva** (F): meyve I.6
- meyve** bkz. meyva I.16, I.18
m.-leri I.17
- mı**: soru edatı (ml) II.14, II.22, VI 15
- mi**: bkz. mı I.11, I.18, III.5, V.7, VI.13,
VII.10, VII.2, VII.6
- min-**: binmek
m.-almaydı IV.2 , IV.4, IV.2; m.-amen
IV.1; m.-ay IV.1; m.-edi I.5; m.-iydim
IV.5; m.-maxçın IV.1
- minen**: ile VI.14
- mulla** (<A. mevla): Molla; büyük bilgin
I.10, I.11, I.12, I.2, I.21, I.22, I.4, I.7,
I.9, II.1, II.12, III:6 II.15, II.18, II.20,
III.1, IV.1, V.4, V.7, VI.1, VI.5, VII.1,
VII.13, VII.4, VII.8
m.-ge III.4, III.5; m.-nı II.23, II.13,
II.19, III.2, V.1
- mundağ**: böyle I.21
- munı**: bunu I.3, I.9
- nak**: armut I.6
- namaz** (F): namaz II.5
n.-di II.12, II.14, II.16; n.-ge II.21; n.-
i II.8
- narı**: sonra II.15, II.20
- narsa**: nasıl; bir şey III.5, III.6, VI.6,
VII.2
- narse**: bkz. narsa I.14, II.1
- Nasreddin** (A): şahıs ismi: Nasreddin II.1
- neççe**: nasıl I.11, I.4
- nêma**: niçin VI.4
- nerse**: bkz. narsa VII.10, VII.6
n.-ni VII.4
- nime**: bkz. nêma II.3, VII.8
- o**: o III.2, VII.2
- ol-**: ölmek
o.-di VI.10, VI.11, VI.12; o.-di VI.13
- oltır-**: oturmak
o.-ipti II.21, o.-ip II.16
- oqu-**: okumak, kılmak
- namaz oqu-** ‘namaz kılmak’ II.5
- oşe**: o, tam o II.13, V.5, VI.9
- oy**: ev
o.-i I.10; o.-ibizge VI.5; o.-iden VI.1; o.-
ige II.1, VI.14
- oz**: kendi
o.-i I.22, III.3, IV.5; o.-ige IV.5; o.-
izdi III.5
- örget-**: öğretmek
ö.-iç VII.13
- öz**: bkz. oz
ö.-ige I.4
- roz** (F): gün VI.8, VI 8
- ruz** bkz. roz I.1, II.1, II:2, III.1, VI.14,
VII.1
- sa:t** (A): saat, an V.5
s.-dan II.20, II.15; s.-ke II.13
- sâra**: sonra; bunun üzerine II.5, III.2, III.5,
IV.6, VII.12
- sâre**: bkz. sâra V.2
- sawal** (A): soru, soru I.11, I.17, I.4
s.-di I.14; s.-larını I.15; s.-ni I.16
- sen**: sen II.5, II:2, IV.7
s.-den I.14; s.-ge II.14, II.22, II.5
- ses**: ses VII.12
- sile**: siz, sizler VII.4, VII.8
s.-ge VII.10, VII.2, VII.6
- sor** : sormak krş. sora I.12
- sora**: sormak krş. şor I.12, I.12
s.-adı III.5; s.-genige I.16; s.-madiç VI.14;
s.-maçke I.15; s.-y I.4; s.-ydi I.10, I.17,
I.18, VI.4
- sori-** bkz. sora-
s.-ymen I.11; s.-ysen VI.15
- şal** (F): şal III:6
- şarm** (A): utanma, haya
ş.-iden IV.4

- şart** (A): şart I.14
şu: şu II.12
 ş.-ni II.23
şulle: bir çeşit yemek II.4, II.5, II.6
 ş.-ni II.9
tap-: bulmak
 t.-almaydı III.1
taquilla- kapı çalınmak
 t.-pti II.21
taqtaq: kapiya vurunca çıkan abiat taklidi
 ses, taktak II.13, II.19, II.7
tarap (A): taraf
 t.-tan VII.12, VII.12
tasmim (A): kesin karar VII 11
tez (F): tez , çabuk III.2
t'k- : dikmek
 t.-iydim III.7
tile-: istemek
 t.-p V.1
toğ-: doğurmak
 t.-almey VI.12; t.-di VI.5; t.-a VI.13,
 VI.15; t.-ami VI.14
türkil-: (ayağa) kalkmak
 t.-ip II.23
tüş- düşmek
 t.-edi VI.7
u: o I.7, I.9, VI.14
unge: u zamirinin yönelme şekli I.4, I.10,
 I.11
unı: u zamirinin belirtme şekli I.10
uni: bkz unı III.7
uçın: için VI.4
undağ: öyle I.20
üş: üç VI.8
varxata [< A. varta (?)]: telaş, endişe, korku
varxata bol- ‘telaşa düşmek, endişeye ka-
 pılmak III.4
vaz (A): vaaz VII.1
xa: ha, peki II.5
xâ: bkz. ha VII.8
xalas bo- (A +T): bitmek, sona ermek
 x.b.bidi I.17; x. b.-adi VI.2
xalas bol-: bkz. xalas bo-
 x.b.-di I.19, I.20
xalas qıl-: bitirmek, tamamlamak
 x.q -ip II.15
xatın: hanım, eş II.3
 x.-di III.6; x.-i II.6; x.-i II.11, II.17,
 II.22, II.7
xatın: bkz. hatın
 x.-i II.5; x.-i II.14; x.-ige II.1
xezle-: sıçramak, zıplamak
 x.sem IV.5; x.-ydi IV.2, IV.2
xiyal (A): zan, düşünce
 x.-ige IV.3
xorcın: heybe
 x -ni III.2
xorcın bkz. xorcın III.7
 x.-di III.4; x.-ige I.6; x.-ini III.1
yağ: yok I.18
yağ: bkz. yağ I.19, IV.6, V.2, V.4, V.6,
 V.7, VI.10
yarım: yarım II.15, II.20
 y.-i VII.11, VII.11
ye-: yemek
 y. gin II.11, II.14, II.17, II.22; y.-mağqa
 II.16; y.-maqqa II.10; y.-miymen II.23;
 y.-yman II.12, II.18; y.-ymen II.12,
 II.18, II.2, y.-ysen II.2
yendi: şimdi II.14, VII.13
yelt-: götürmek
 y.-ip VI.14, VI.3, VI.8
yene: yine II.16, II.17, II.19, II.20, II.21, II.22,
 V.4, VI.1, VI.12, VI.7, VII.1, VII.10,
 VII.5, VII.7
yer: yer
 y.-ge II.2; y.-i II.10, II.4, II.7, II.8
yerte. ertesi gün VII.5
ʔeşeg: eşek
 ʔ.-i V.5; ʔ.-im V.6; ʔ.-iñ V.3, V.6
yığ-: toplamak, yağmak
 y.-adi VII.1, VII.5, VII.9
yitir-: kaybetmek, yitirmek
 y.edi III.1
yi-: bkz. ye-
 y.-yalmiysan II.22; y.-yalmiysen II.14: y.-
 yelliğ II.1, II.8

VII. Kısaltmalar, Çevriyazı İşaretleri ve Diğer İşaretler

A	: Arapça
bkz	: bakınız
DLT	: Divanü Lügat-it-Türk
ET	: Eski Türkçe
F	: Farsça
krş	: karşılaştırınız
OT	: Orta Türkçe
T	: Türkçe
â	: yuvarlaklaşmış, kalın, yarı uzun, geniş a ünlüsü
ä	: e-a arası söylenen, geniş, düz ünlü
é	: e-i arası söylenen kapalı e ünlüsü
ú	: kalınlaşmış, u-ü arası söylenen dar, yuvarlak ünlü
q	: sedasız, kapanmalı, arka damak ünsüzü
x	: sedasız, sızıcı, gırtlak ünsüzü
ŋ	: sedalı, kapanmalı, burun ünsüzü
w	: sedalı, sızıcı, çift dudak ünsüzü
()	: <i>morfofonetik</i> değişiklikleri göstermek için kullanılmıştır
>	: -den çıkmıştır
~	: Ünlü veya ünsüz nöbetleşmesini gösterir.
ˆ	: Üst simge, zayıf söylenen ünlü veya ünsüzleri gösterir : ünlülerden sonra, uzatma işareti

Kaynakça

- Caferoğlu, Ahmet (1968), *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul.
- Coşkun, Volkan (2000), *Özbek Türkçesi Grameri*. TDK. Ankara.
- Divanü Lügat-it-Türk Dizini IV (1986), (Çeviren: Besim Atalay), TDK. Ankara.
- Gültekin, Mevlüt ve M. Asıf Yoldaş (2002), *Afganistan Özbekçesi Türkçe Sözlük*. Ankara. Nobel.
- Gültekin, Mevlüt (2002), Das Suffix –GAN im Afghano-Özbekischem Dialekt von Saripul. *IV. Deutsche Turkologenkonferenz*'de okunmuş tebliğ. Almanya, Mainz.
- Gültekin, Mevlüt (2004), Özbek Türkçesinin Asiyabad Ağzında Şimdiki Zaman. *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı I*. Ankara. s. 1299-1308.
- Kononov, Aleksander Nikolaevič (1960), *Grammatika Sovremennego Uzbekskogo Literaturnogo Yazıkı*. Moskva-Leningrad.
- Reşetov, Viktor Vasil'evič ve Şaabdurrahmanov Şanazar (1962), *Ozbek Dialektologiyasi*. Toşkent.
- Von Gabain, Annamaria (1945), *Ösбекische Grammatik*. Leibzig.